

ДУХОВНА АКсіОЛОГія СЛОВА-САКРУМУ В ЕСКІЗІ НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ «ПРОСТИБІГ»

У статті розглянуто ескіз Н. Кобринської «Простибіг» із погляду експлікації в ньому міфологеми слова-сакруму як аксіологічного когерента між профаним та сакральним світами. Харизматичний жебрак постає у творі носієм та проповідником нової ідеї священного логосу, молитовна енергія якого здатна умилостивити, олюднити, заспокоїти та духовно зцілити. Екзистенційна сутність слова, що стала ознакою модерної модальності, трансформує суто комунікативні ресурси слова в духовно-інтелектуальні, морально-етичні й трансцендентні.

Ключові слова: сакральний, вербальний, езотеричний, милостиня, слово, жебрак, катарсис.

В статье рассмотрен эскиз Н. Кобринской «Простибиг» с точки зрения экспликации в нем мифологеми слова-сакрума как аксиологического когерента между профанным и сакральным мирами. Харизматичный нищий предстает в произведении носителем и проповедником новой идеи священного логоса, молитвенная энергия которого способна умилостивить, очеловечить, успокоить и духовно исцелить. Экзистенциальная сущность слова, которая стала признаком модернистской модальности, трансформирует чисто коммуникативные ресурсы слова в духовно-интеллектуальные, морально-этические и трансцендентные.

Ключевые слова: сакральний, вербальний, езотерический, милостыня, слово, нищий, катарсис.

Kobrynska's sketch «Prostybig» is considered in the article in terms of explication of the mythology of a sacral word in it as axiological coherence between profane and sacred worlds. A charismatic beggar appears in her work as a carrier and preacher of a new idea of sacred logos, whose blessing energy can appease, humanize, make calm and spiritually heal. The word's existential nature that became the basis of modern modality transforms pure communicative resources of the word into spiritual, intellectual, moral, ethical, and transcendental ones.

Key words: sacral, verbal, esoteric, alms, word, beggar, catharsis.

Наслідком творчої еволюції Наталії Кобринської та цікавих стильових трансформацій її письменницької техніки в бік модерністських шукань стала поява 1904 року в Чернівцях збірки її літературних казок [6], яка оприямила творче зацікавлення авторки «нереальними світами та духовними почуваннями людини» [3, с. III], нахил до зглиблення «підсвідомих станів душі на межах світу реального й поза-сміслового» [8, с. 529]. Лише позірно явлений у цих творах генетичний маркер казки на поетикальному рівні слугує засобом художньої експлікації міфологем та архетипів (долі, таланту, гордоців, слова-сакруму), які виконують основну конституюючу та імагінальну роль, одночасно розбудовуючи інший візійно-міфологічний світ.

Як стверджує Ігор Набитович, «категорія *sacrum* є однією із тих постійних величин, яка триває й постійно знаходить своє художнє відображення в історико-культурному часі» [13, с. 91]. Інтелектуальний світогляд Кобринської, особливо на зламі віків, надзвичайно чутливо й усебічно зглиблював феномен сакрального в різних його вимірах. Зокрема, в ескізі

«Простибіг» (першодрук: [5]), який увійшов до згаданої збірки «Казки», через символіку екзистенційного двосвіття актуалізовано сугестивно-катарсисну функцію слова й містичної ролі старця-жебрака, який це слово промовляє, репрезентуючи водночас два типи буття – десакаралізований світ мирської суєти, елімінованих духовних цінностей і сакральний світ, сферу контактування з Абсолютом, простір Блаженного Неба. За словами Мірча Еліаде, «протистояння священне – мирське часто трактується як опозиція між реальним та ірреальним або псевдореальним» [4, с. 9]. Таким чином, топоси двосвіття в цьому творі протиставлені аксіологічно, роль когерента між ними виконує слово-сакрум як певний містичний лімінальний знак, особливий духовний континуум із закладеним у нього глибоким релігійним смислом.

Кобринська наділяє лейтмотивний вербальний символ «простибіг» (милостиня) потужною магічною інтенційністю, декларуючи в автокоментарі до свого твору латентну сутність одивненого Логосу: «Простибіг» – то чудесна сила слова, звісна із свого демонічного значіння в різних проявах щоденного

життя нашого люду» [7, с. 3]. Вочевидь, така авторська ідея мотивована, з одного боку, сакральною конотацією слова в «перейнятому символізмом» ранньомодерністському дискурсі, в якому воно «тяжіє до езотеричного смислу» [1, с. 23], а з іншого, містить ще й біблійну алюзію, за якою «слово – живе й діяльне, <...> проходить аж до розділу душі й духа <...> і розрізняє чуття та думки серця» (Послання до Євреїв, 4:12) [14], наділене вищим життєдайним, конструктивним сенсом. Сакралізована нарація жебрака-адоранта формує специфічний «ейдетичний простір мови» [1, с. 237], який актуалізує різні рівні людського буття – фізіологічний, родинний, соціальний, трансцендентний. Сакральна маркованість слова чинить магічну катарсисну дію на випадкових перехожих, є індикатором їхньої доброчесності та засобом врегулювання моральних норм профанного світу. На думку Ігоря Набитовича, «sacrum є однією з найважливіших субстанцій людського існування, квінтесенцією релігійного світовідчуття й буття homo religious – людини релігійної» [14, с. 29]. Акт милостині – «простибіг» – виступає у творі дієвим мнемонічним знаком-пересторогою від релігійної та духовної індиферентності людей. Вербальна енергія спонукує мешканців десакралізованого світу осмислити себе в позачасі туземного буття, зміряти пройдений земний шлях духовними вартощами. Ефективність магічної дії цього моновербального сакруму зумовлена міцно вкоріненою вірою мирян, які асоціюють зі словом та узалежнюють від нього найсокровенніші аспекти своєї земної екзистенції й душевні прагнення до життя вічного. Для кожного перехожого жебрак добирає адекватну до його життєвих потреб словесну формулу, транспонуючи її у своєрідний апотропеїчний наратив із різними ілюкутивними цілями: вимолуванням здоров'я й гарздів у господарстві розщедрив багача – «за здоровечко ваше, за худібку вашу!», душу молодій матері, яка втратила маленьких діток, зворушив молитовним «за душечки померші», поминальним – «царство ему небесне» – достукався до зболеного жіночого серця й «потряс душею уже немолодого, але ще годного чоловіка», примусивши його задуматись про «дорогу на другий світ» [6, с. 83-84]. Таким чином, слово як першосутнісний сакральний архетип, ототожнений із Богом («Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог» (Іоан, 1:1) [14], визначає й впливає на інші архетипи земного буття – долю, здоров'я, щастя.

Вербальний код, що його промовляє харизматичний старець, збуджує релігійну чуттєвість мирян, оскільки в символічній сакральній суті слова закладено онтологічний потенціал та подальшу життєву перспективу людини, яка актом благочину намагається удосконалити своє земне буття й подбати про трансцендентне: «Житє біжить – і про житє дбає» [6, с. 83]. «Бо релігія – це взірцеве вирішення будь-якої екзистенційної кризи <...>. Взірцеве, тому, що воно розкриває світ, що вже не є осібним і затемненим, а позаособистим, значущим і священним, бо цей світ – це витвір богів» [4, с. 123]. Світові земної гріховності – «грубости, захланности, п'янства, скупости» – у творі Кобринської протиставлено «одіте в жебраче лахміття

слово», надпотужний феномен «одивненого» Логосу – «чудо», що «проб'є дорогу до зледенілого серця, через грубу кору затверділого сумління порушить в нім біль і тривогу» [6, с. 83].

Межі профанного буття формують спільний комунікативний простір жебрака з людьми різних соціальних статусів та життєвих інтересів – заможного газди, молодій матері, підстаркуватого чоловіка, «вельможного пана». Водночас духовно-прагматичні інтенції мирян на рівні трансцендентної комунікації старець транспонує в сакральний простір, відкриваючи нову онтологічну ідею слова як «сакральної духовної перспективи людського існування» [1, с. 250].

Милостиня як важлива духовно-християнська практика виявляє у творі Кобринської сутність взаємодії світів, стаючи, за словами Р. Крохмального, «одним з найпоширеніших позитивних когерентів» [10, с. 261] між світами. У кожній благочинності сублімується духовна природа людини, у кожному жертвуваному срібнякові закладене людське прагнення до спасіння душі. За християнським віровченням, милостиня трактується як одна з основних людських чеснот: «Дай тому, хто в тебе просить, а хто хоче позичити в тебе – не відвертайся» (Матей, 5:42). У євангельських текстах пропаговано ідею непублічної, неоголошеної, затаєної милостині: «Ти ж, коли даєш милостиню, нехай твоя ліва рука не знає, що робить твоя права: щоб твоя милостиня була таємна, і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі» (Матей, 6:3,4) [15]. Захланності й нищості мирського життя, жебрак протиставляє ідею духовних вартощів, виявлених актом подаяння. Молитовне апелювання старця до зачерствілої душі багача за допомогою графічної візуалізації на папері магічного знака «простибіг», врешті змушує «вельможного пана» застановитися й повернути злидареві свого золотого карбованця. На терезах значущості та життєвої непроминальності «папір переважив золото» [6, с. 85]. Така катарсисна функція вербального знаку у творі Кобринської оперта на християнській ідеї імперативної впливовості слова та його доброчинної, апотропеїчної суті: «Хто словом нехтує, сам собі шкодить» (Приповідки 13:13); «Хто вважає на слово, той знаходить добро» (Приповідки, 16: 20) [14].

Образ жебрака кореспондує з архетипом «мудрого старця» (К.-Г. Юнг), наділеного магією слова як священного знання й уповноваженого бути вербалізатором волі Божої в земному світі, одночасно живучи у двох темпоральних площинах, що виражають вартощі двосвіття – профанному й сакралізованому часі. Володіючи особливим релігійним світовідчуттям, старець наче імітує божественні моделі буття. В українській етноментальній традиції культ жебрака, адоранта – того, хто просить, благає – наділений особливою морально-етичною впливовістю. З одного боку, він тестує аксіологічний стан суспільства у його ставленні до вбогих та неімущих, а з іншого – інспірує людськість до духовного буття за християнськими законами. «Жебраки на Україні були носіями не просто фольклору, а поширювачами моральних переконань серед різних верств населення» [10, с. 261]. У людей панувала «віра в те, що слово сповниться» [12, с. 189],

невипадково кожен давав гріш старому, сподіваючись на милостиве його слово й уповаючи на його заступництво перед вищими силами.

За іншим порівнянням, старець має риси й міфічного героя, духовного медіума, людини «взірцевої моделі» міфічної поведінки, суть якої, за М. Еліаде, зводиться до «імітування позалюдської моделі, повторення взірцевого сценарію і прориву мирського часу через вихід у великий час» [4, с. 131]. Страдницьке життя старця – це наслідування жертвовності Христа та Його духовного зцілення Словом Божим.

Ритуальне покликання жебрака зумовлене його фатальною містичною ініціацією – «прикований якоюсь страшною покутою життя» [6, с. 82], – яка мотивує його нову духовну екзистенцію – одночасного співіснування з профанним світом та осягнення суті сакрального, «з мирського він стає «обраним» [4, с. 181]. Внаслідок такої ініціації (переходу) людина набуває нового чуттєвого досвіду, змінює свій екзистенційний вимір. Щось страшне і фатальне в його житті допомагає осягнути новий езотеричний досвід. Адже «надприродне обрання чи добровільне здобуття магічно-релігійної сили» «обов'язково призводить до зміни чуттєвого режиму» – мирську чуттєвість змінює чуттєвість містична, пов'язана з набуттям особливих екстрасенсоріальних властивостей, – стверджує Мірча Еліаде [4, с. 185]. Старець перебуває в особливій лімінальній зоні, сфері міжсвіття, ейдологічно репрезентованому в творі символікою дороги та мосту як топонімічних атрибутів порубіжжя: «Дехто від довгих років, дехто від дитини пам'ятає на мості при гостинці каліку з грубою через плече з міховиння торбою та й двома великими палицями» [6, с. 82]. Міст і дорога – символи трансферності між світами, у профанному світі – це місця найбільшої концентрації людей, а отже найвдаліші для отримання милостині. Бозпосередній локус старця містифікується: «сидить він на маленькій стільчику, як на зачарованім під землею камені» [6, с. 82]. Символіка підземного каменя означає іманентну хтонічну вкоріненість жебрака, межі його трагічного профанного світу, життєвого фаталізму, генетичну спорідненість зі землею та покуту за власну земну гріховність: «З землі сотворений, до землі пригнений <...>» [6, с. 82]. Ще одним символом взаємозв'язку світів виступає образ сонця як астрального світила, життєдайного начала, «всевидячого ока», яке з космічних високостей споглядає буденне життя людей у їхньому щоденному трибі: «Сонце стало западати за золоті лани <...>. Змучене своєю буденною працею ще в останнє кинуло пригаслим оком на калікого старця і пірнуло у води, щоби викупатися, відпочати і завтра знов будити людей, гонити до праці, придивлюватися їх надіям, смуткам і радощам» [6, с. 84]. В уявленнях наших предків «сонце було головним двигуном і джерелом усього життя на землі, воно давало тепло і світло, а без сонця на землю приходять ніч та зима, а з ними смерть. Людина й природа всім своїм життям залежать від сонця, – без нього нема на землі життя» [12, с. 21]. Невипадково в усіх народів це світило обожається, сакралізується, надзвичайні його стани,

колеристичні дива сонця трактуються як вищі знамення.

Головним сугестивним інструментарієм жебрака є слово як засіб вербалізованої магії, за стилістикою, риторикою та функціональністю наближеної до архаїчного пласту народних замовлянь, у яких закодована потенція особливого міфосвіту та духовної дієвості. Фізично немічний старець мовить набір магічних формул-замовлянь: «Від неволі тяжкої! Від постелі смутної! Не гідний заробити, не гідний заслужити! Не уменшіте ся людокові за той крейцар маленький! За здоровечко ваше миле, за худібку вашу, за поступочки ваші любі, за душечки померші!» [6, с. 82]. Прагматична маркованість молитовних замовлянь жебрака спрямована на взаємозв'язок двох світів – сакрального й земного. Таку когерентність обох сфер у структурі замовлянь прокоментувала Олена Левкієвська: «Текст замовляння містить у собі два паралельні ряди – один вищий, сакральний, вічний, який має здатність забезпечити захист; другий – реальний, земний, до якого належать потребуючі опіки і захисту істоти. Текст замовляння вибудовується таким чином, щоби забезпечити «перетин», контакт між цими рядами, щоби реальний, «земний» ряд включити у сферу сакрального і тим самим перенести на нього властивості сакрального світу» [11, с. 245].

На думку Віктора Давидюка, «замовляння належать до тих явищ народної культури, де міфологічний світогляд дуже відчутний. Незалежно від часу походження кожного окремо взятого тексту, основним його засобом впливу, своєрідним інструментарієм виступає магія. Воно ж немислиме без проникнення у міфопростір» [2, с. 233]. Про архаїчну природу словесної магії писав також Митрополит Іларіон: «Слово, належно й своєчасно сказане, має велику й чудодійну силу, – воно лікує, приносить добро («благословення»), або, навпаки, сильно шкодить. Зле слово, сказане відповідного часу ворожбитом, конче збудеться, як може збутися й слово добре... Віра в чудодійну силу слова в наших предків була дуже велика, чому було й велике поважання волхвів, ворожбитів і т. ін.» [12, с. 189]. Аналогічний погляд про чудодійні потенції Логосу висловлював і Микола Костомаров: «Без сумніву, що з глибокої давнини слову як наочно видимому способу висловлення думки приписувалась всемогутність і це вірування залишається в силі до сих пір <...>. Слово могло володіти і управляти всім світом: форма, в якій виражалась сила слова, називалась замовлянням <...>» [9, с. 278-279]. Рудименти цього поклоніння слову та віри в його сакральну силу знаходимо в різних формах народного фольклору, зокрема обрядових піснях, замовляннях, легендах, казках. «Ось на основі цієї стародавньої віри в силу слова й засновані всі наші закляття та замовлення. В заклятті звичайно висловлюється наше сильне побажання про щось і віра, що так станеться. Закляття часто зв'язані з молитвами, або переходять у них. Давня людина бачила круг себе багато магічного, вірила в силу слова, і з глибокої давнини пильнувала його використати» [12, с. 190]. Схристиянізувавшись, архаїчна словесна магія перейшла в культ молитви.

Вербальний символ «простибіг» в ескізі Кобринської занурює в собі одразу кілька функціональних рівнів: прагматичний, інтенційний, сакральний, енігматичний, езотеричний, сугестивний, трансцендентний. У цьому словесному знакові закладена екзистенційна ідея, що скеровує людину до самоосмислення, філософської рефлексійності, моральної дієвості, усвідомлення та вивіщення християнських вартостей понад мирськими матеріальними. Слово, як сакральний засіб трансцендентної комунікації, протиставлений секуляризованій свідомості профанного буття. Іллокутивна функція вислову «простибіг» – особливого молитовного слова та вербального оберега – передбачає одразу кілька цілей, що їх виокремила Олена Левкієвська, і які, відповідно, можна простежити й у творі Кобринської: «конкретна, виражена в тексті» (як-от намагання старця викликати милосердне ставлення до себе мирян та сприяти пробудженню їхньої людяності та побожності); «більш загальна, яка виявляє себе в тексті, або лише мається на увазі – не допустити зло в межі людського простору, забезпечити захист від злих сил, створити безпечну ситуацію»; і «глобальна, яка присутня в тексті майже завжди імпліцитно – забезпечити рівновагу і порядок в світі, зберегти «комічність» людського простору, підтримати «норму» плинину життя» [11, с. 204]. Ця остання інтенція слова-молитви є найбільш онтологічно значущою іллокуцією.

Порівнюючи символічну сутність слова в світоглядних парадигмах позитивізму й модернізму, Т. Гундорова відзначила особливу екзистенційну природу Логосу в модерністській естетиці: «Народницька нарація, яка увібрала в себе позитивістську однозначність слова, в новій, модерністській парадигмі змінюється розумінням слова, потрактованого в плані екзистенційно «заангажованого» дискурсу. В такому дискурсі артикульоване для «інших» слово відкриває самого героя, відтінюючи його самотність і водночас допомагає побачити в кожній людині «сина людського» [1, с. 249]. Відтак, у зв'язку з цим, розпросторюються й естетико-функціональні ресурси слова: «Воно передусім складове інтелектуальної рефлексії, пропозиції, силогізму. Воно є складовою частиною судження, що кимось висловлюється і до когось спрямовується, щось умовчує і щось називає, вписує це назване в контекст, сугестіює неназване, передбачає відповідь. Мова постає як словесне тіло, як віддзеркалене зображення світу, що вклинюється між суб'єктом і реальністю» [1, с. 265].

У творі Кобринської «Простибіг» міфологема слова-сакруму, як одного із знакових ейдосів модерної модальності, переакцентує інтенцію та інтелектуально-духовну природу слова з прагматично-комунікативного концепту в сакралізованій феномен з потужним езотеричним ресурсом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Проявлення Слова: Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. – Л.: Літопис, 1997. – 297 с.
2. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / Віктор Давидюк. – Вид. третє. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 320 с.
3. Дучимінська О. Наталія Кобринська як феміністка / Ольга Олександра Дучимінська. – Коломия, 1934. – 34 с.
4. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і Андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде; [пер. з нім., франц., англ. Г. Кьорян, В. Сахно]. – К.: Основи, 2001. – 591 с.
5. Кобринська Н. Простибіг // Буковина. – 1904. – № 30. – 10/23 берез.
6. Кобринська Н. Казки / Наталія Кобринська. – Чернівці, 1904. – 104 с.
7. Кобринська Н. Що мене вражало / Н. Кобринська // Кобринська Н. Казки. – Чернівці, 1904. – С. 1–4.
8. Коренець О. Наталія Кобринська (Громадська діячка і письменниця) / Ольга Коренець // ЛНВ. – 1930. – Т. 102. – Кн. 6. – С. 523–532.
9. Костомаров Н. Несколько слов о славяно-русской мифологии в языческом периоде, преимущественно в связи с народною поэзиею // Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики і літературознавства / М. І. Костомаров / [упоряд., прим. І. Б. Бетко, А. М. Полотай; вступ. стаття М. Т. Яценка]. – К.: Либідь, 1994. – С. 257–259.
10. Крохмальний Р. Метаморфоза і текст: семантична, структуротворча та світоглядна роль переміни художнього образу / Роман Крохмальний. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 420 с.
11. Левкієвська Е. Славянський оберег. Семантика і структура / Е. Е. Левкієвська. – М.: Индрик, 2002. – 336 с.
12. Митрополит Іларіон Дохристиянські вірування українського народу: [історично-релігійна монографія] / Митрополит Іларіон. – Видання друге. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 424 с.
13. Набитович І. Універсум *sacrum* у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму): [монографія] / Ігор Набитович. – Дрогобич-Люблін: Просвіт, 2008. – 598 с.
14. Святе письмо Старого та Нового Завіту / [повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами; переклад тексту о. Івана Хоменка]. – Вид-во отців Василіян «Місіонер», 2007. – 350 с.